

Titel: Gjentagelsen

Citation: "Gjentagelsen", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K4*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Alastair McKinnon; Finn Hauberg Mortensen, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 1997-2003 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-g-txr-shoot-k3.pdf> (tilgået 02. maj 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K4

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

3. Tilblivelseshistorie

Til *G* foreligger blot et enkelt manuskript, som til gengæld afspejler alle de faser af bearbejdning, som i andre skrifter er fordelt over et større antal mss. Dette ene ms. er ovenfor betegnet som renskrift, omend betegnelsen næsten er en tilsnigelse i betragtning af de korrektioner, fraklipninger og tilføjelser, det har været udsat for. Ms. rummer en enkelt tidsangivelse, som dog er af tvivlsom værdi for dateringen. En beskrivelse af tilblivelsens faser kan heller ikke støtte sig til entydige erklæringer fra SKs side i andre kilder. Det centrale dokument forbliver det foreliggende ms., men eksterne kilder må til en begyndelse inddrages for nøjere at indkredse omstændighederne omkring tilblivelsen.

G er øjensynligt blevet til i flere tempi, planen synes med Billeskov Jansens ord »at være vokset som ved Knopskydning«, omend denne organiske metafor slører det forhold, at der snarere er tale om brud. Som en af de tidligste forudsætninger må man regne det strandede projekt *Johannes Climacus eller De omnibus dubitandum est*, som SK vistnok arbejdede på i 1842 og foråret 1843. Projektet blev opgivet, og en af grundene kunne være det spændte forhold mellem romankonstruktion og filosofisk lærdomsstof. Her blev gentagelsen som kategori foregrebet, og i det afsluttende afsnit leverede Johannes Climacus argumenterne for, at det eksperiment, som fortælleren i *G* søger at udføre ved en rejse til Berlin, på forhånd var umuligt og derfor måtte falde ud som et »frugtesløst Forsøg«.

I Realiteten som saadan er der ingen Gjentakelse. Dette kommer ikke deraf, at Alt er forskjelligt, ingenlunde. Om Alt i Verden var absolut eens, i Realiteten er der ingen Gjentakelse, fordi den blot er i Momentet. Om Verden istedenfor at være Skjønheden var lutter ligestore, eensformige Kampestenene, der var dog ingen Gjentakelse. Jeg vilde i al Evighed see i ethvert Moment en Kampesteen, men om det var den samme, som jeg før havde seet, derom var intet Spørgsmaal. I Idealiteten alene er ingen Gjentakelse; thi Ideen er og bliver den samme, og kan som saadan ikke gjentages. Naar Idealiteten og Realiteten berøre hinanden, da fremkommer Gjentakelsen.

Forud for arbejdet med den filosofiske fortælling havde SK udgivet *Enten - Eller*. Dele af det store skrift var blevet til i Berlin mellem okt. 1841 og marts 1842, og hele skriftet udkom 20. feb. 1843. Mandag den 8. maj 1843 rejste SK igen til Berlin. Han havde denne gang planer om en endnu længere udenlandsrejse, men det blev kun til en lille måned. 30. maj 1843 var »Magister Kierkegaard« igen i København. En journaloptegnelse dateret »Berlin d. 10. Mai 1843«, umiddelbart efter ankomsten, reflekterer de biografiske forudsætninger for det, som skulle blive til *G*. Noget gentager sig, andet er helt forandret, men alt minder om dengang i 1842:

Dagen efter min Ankomst var jeg meget slet, færdig at synke i Knæ.

I Stralsund var jeg nær bleven gal ved at høre en ung Pige ovenover spille Fortepiano, blandt Andet ogsaa Webers sidste Valts. Den forrige Gang jeg var i Berlin var det det første Stykke, der modtog mig i Thiergarten, foredraget af en blind Mand, der spillede paa Harpe.

Det er som om Alt blot var for at minde mig; min Apotheker, der var en ivrig Pebersvend, har giftet sig. Han forklarede i den Anledning flere Ting: man lever kun eengang; man maa have et Menneske, man kan gjøre sig forstaaelig for. Hvor Meget ligger der ikke heri, især naar det siges uden al Prætension, da rammer det mig.

I Hotel Saxen har jeg et Værelse, der vender ud til Vandet, hvor Baadene ligger. Herre Gud, det erindrer om det Gl. - I Baggrunden har jeg Kirken, - og dens Klokkelyd, naar den afgiver Tiden, trænger ind til Marv og Been.

Et enkelt moment af dette tyngende déjà-vu vandt direkte indpas i *G*. Den tidligere så ivrige ungkarl, som i mellemtiden var blevet en erklæret ægtemand, beskrives i *SKS* 4, 28,17-39. Fra det i optegnelsen nævnte Hotel Saxen skrev SK til sin ven Emil Boesen i København:

Igaar ankom jeg, idag arbejder jeg, Aaren svulmer i min Pande. Hvad jeg sagde Dig før jeg reiste, var jeg nærvædet at troe bestyrket, at jeg vilde blive syg o: s: v.: Gud veed det, det faae saa at komme. I dette Øieblik arbeide de travle Tanker igjen, og Pennen blomstrer i min Haand.

SK skrev fra Berlin flere breve til Emil Boesen. De meldte alle om begejstret produktivitet - »Maskineriet i mig er igjen i fuld Gang« - men begrænsede sig til antydninger af årsagen til rejsen. Måske begrundelsen for rejsen skal søges i den enkle forklaring, at en forfatter søger inspiration i nye, men for så vidt velkendte omgivelser. Og måske skal de begejstrede ytringer i et brev skrevet en uge efter ankomsten ses som udtryk for, at han har fundet den: »Nu er jeg igjen flot. Jeg har i en vis Forstand allerede opnaaet, hvad jeg kunde ønske, hvad jeg ikke vidste om jeg behøvede 1 Time, 1 Minut, ell. ½ Aar til«. Formuleringerne fra brevet løb

ubesværet over i den fiktive tekst:

Jeg er atter mig selv; Maskineriet er sat i Bevægelse. Sønderhugne ere de Besnærelser, hvori jeg var hildet; brudt er den Trylleformel, der havde hexet sig ind i mig, saa jeg ikke kunde komme tilbage til mig selv. (...) Det er forbi, min Jolle er flot, i næste Minut er jeg atter der, hvor min Sjæls Higen var, der, hvor Ideerne bruse med elementarisk Rasen (SKS 4, 88).

Fiktionstekst og biografisk realitet kan som her antydet synes uløseligt sammenfiltret. Det forhold, at SK med sin anden rejse til Berlin gentager sin første, leder tanken hen på det eksperiment Berlin tur-retur, som bogens fortæller, Constantin Constantius, foretager med sig selv som hovedperson. Og når det tilmed forholder sig sådan, at SK på sin vis deler rejseerfaringer med sin fortæller og kærlighedshistorie med det unge menneske, som er genstand for en del af fortællingen, ligner det en invitation til biografiske studier. Forholdet kræver en nærmere undersøgelse.

I den færdige og trykte version af *G* findes en række angivelser af tid og sted, som er med til at strukturere skriftet. I denne sammenhæng kan man med fordel opregne dem i omvendt rækkefølge: Fra »København, i August 1843« (SKS 4, 91,2) skriver Constantius brev til én, han tvetydigt kalder »denne Bogs virkelige Læser« (SKS 4, 89). Forud for denne henvendelse er gået en række breve fra et ungt menneske, hvis problematiske forhold til en ung pige fortælleren dels har lagt øre til, dels har forsøgt at gribe ind i. Det første af de otte breve er dateret 15. aug., det sidste 31. maj, men noget årstal er ikke angivet. Brevene er alle afsendt fra Stockholm, og Constantius modtager dem på sin hjemmeadresse i København, men forinden har han været i Berlin.

Forløbet er da dette: Constantius har i København lært et ungt menneske at kende. Det unge menneske kan ikke godtage Constantius' velovervejede, men brutale midler til at skaffe ham ud af et forhold, og han flygter ud af byen. Derefter rejser Constantius til Berlin for at afprøve den teori om gentagelsen, han har forsøgt at afsætte til det unge menneske. Tilbage i København modtager han det første brev, dateret 15. aug., som da må være 15. aug. 1842. Den ensidige korrespondance fortsætter hen over årsskiftet 1842/43 og afsluttes i maj 1843. Constantius' konkluderende brev til læseren er som nævnt fra aug. 1843.

Det således rekonstruerede forløb hænger kronologisk sammen. På den allerførste tekstsider (ms. 1.1, s. 1; se illustration 3

~~XXXXXXXXXXXX~~

IV B 97, 3

De realisme nægter begynder, opvandede, som
 troede naar Diogenes som Apollon; som opvandede
 andelig; som som sigde at de var; men jeg det nogle
 Gang frem og tilbage, foroged som munde ligstede
 lide at sine moterige sine. De sig i langne tid
 funder byhospitet mig, lilligfærdig indtænkte, med
 det problem, om en Opvandede er muligt og fuld-
 tan deligt, eller som som en Digt yndede eller
 lader med at opvandede, kalde det mig yndede
 lide ind: De som sigde til Berlin, der sig
 De engang som var, og nu opvandede sig om
 en Opvandede er muligt og fuld tan som at lide.
 De mit som var sig mig som gave igennem og
 alle problem. Man sigde som med ind som,
 det vil komme til at spille en faar mig lide
 alle: der naar Philosophien; som Opvandede
 er at opvandede indsigelse som fuld fremdig, og
 som Opvandede. Som de sigde lide, at at sigde
 den er en fremdig, kaldede mit den naar
 sigde lide, at sigde lide er en Opvandede.
 Den naar naar Philosophien, der sigde sigde en
 lide som er lide. Opvandede og sig-
 den er den faar en begynder den i mig lide
 lide, som sigde det er lide, sigde sigde,
 opvandede sigde, som sigde den sigde
 Opvandede er lide sigde. Det sigde sigde
 Opvandede, sigde den er muligt, at den
 sigde sigde, under fremdig sigde
 som sigde, under den sigde
 sigde, at som sigde sigde til at lide,
 og den sigde: som sigde sigde at sigde

) har SK imidlertid skrevet »Berlin i Mai 1843« og på et senere tidspunkt slettet det. Udgiverne af *Pap.* er ikke i tvivl om, at der er tale om en »Datering«, som bekræfter – hvad man ved fra andre kilder – at SK var i Berlin i maj 1843. Men forholder det sig nødvendigvis sådan? Stiller man spørgsmålet, hvem der har skrevet og derefter slettet »Berlin i Mai 1843«, vil man fornuftigvis svare: forfatteren Søren Kierkegaard. Men da forfatteren har lagt ordene i munden på en fortæller, som efter nogen tøven kom til at hedde Constantinus Constantius, kunne man hævde, at det var ham, der var gerningsmanden. Med andre ord: Hvis angivelsen af tid og sted er skrevet af SK, er den et biografisk levn, som ikke hører hjemme i fiktionsværket, og den må følgelig udgå i det øjeblik, ms. skal tjene som trykms. med henblik på offentliggørelse. Er det derimod SK, der har ladet fortælleren Constantius føre pennen som en del af en fiktiv fortælling, er angivelsen ikke længere et biografisk aktstykke, men fiktion.

Det færdige værk understøtter tanken om, at »Berlin i Mai 1843« faktisk blev skrevet som en del af fiktionen. Og når det senere blev slettet, var det, fordi det ikke længere passede ind i denne fiktion. Da Constantius nemlig modtager de omtalte breve omkring årsskiftet 1842/43 – dvs. *efter* at han har været i Berlin – må hans egen rejse henregnes til året 1842 og ikke 1843. Denne gang er argumentet for at gribe til en sletning blot ikke biografisk, det er kompositionelt: Det senere tilføjede umuliggør det først skrevne. Den slettede datering peger på, at strukturen i *G* er blevet ændret undervejs.

Når det er nærliggende at udlægge »Berlin i Mai 1843« som SKs datering af ms. til *G*, skyldes det, at man derved får adgang til en information, som er mere troværdig end fiktionen. At værket skulle være påbegyndt i Berlin engang i maj 1843 stemmer overens med de antydninger, som brevene til Emil Boesen rummer. Med brevenes oplysninger kan tidsrummet præciseres til omkring 14 dage forud for den 25. maj, da SK meddeler, at han er på vej hjem:

Om en liden Stund skulde I see mig igjen. Jeg er bleven færdig med et Arbeide, der er mig af Vigtighed, jeg er i fuld Fart med et nyt, og mit Bibliothek er mig uundværligt, ligesom ogsaa et Trykkerie. I Begyndelsen var jeg syg, nu er jeg forsaa vidt rask, det vil sige, min Aand svulmer og slaer formdl. mit Legem ihjel. Jeg har aldrig arbeidet saa stærk som nu. (...) I de forløbne Maaneder havde jeg i Indolents pumpet et alvorligt Styrtebad op, nu har jeg trukket i Snoren, og Ideerne vælte ned over mig.*

Hvad enten man lægger angivelsen i ms. eller privatbrevene til grund, kan man regne med, at det arbejde, som SK i slutningen af maj anser for afsluttet, er *G*, og at det arbejde, som han er »i fuld Fart« med, må være *Frygt og Bæven*. I det udstregede »Berlin i Mai 1843« kunne man med de tidligere udgivere se en nærliggende bekræftelse af, at SK arbejdede med *G* i Berlin i maj måned. Imidlertid fremgår det af ms. 1.1, at angivelsen er skrevet over inderspalten i højre side, dvs. i samme position som de andre dateringer i ms. Holder man dette sammen med, at der i ms.-materialet til skrifterne frem til 1844 ikke er eksempler på, at SK daterer sine mss. ved påbegyndelsen, ledes man til at antage, at *G* oprindeligt var tænkt skrevet af bogens fortæller i Berlin, i maj 1843. Men den her problematiserede angivelse kan ikke være biografisk og fiktiv på samme tid. Den må fra begyndelsen have været en del af fiktionen, indtil planerne blev ændret. I den sammenhæng er det sekundært og for så vidt vildledende, at den også stemmer overens med de biografiske fakta.

Yderligere et argument støtter denne antagelse. Det ovenfor rekonstruerede, kronologiske forløb hang godt sammen – undtagen på ét punkt, som skjuler sig i kraft af den omdiskuterede sletning: spørgsmålet om, hvornår Constantius var i Berlin. Til Berlin, fortæller han, ankom han på »den allgemene Buß- und Bettag« (*SKS* 4, 28,35), en bededag, som i Preussen blev fejret på den fjerde onsdag efter påskesøndag, dvs. onsdag den 10. maj i 1843.* Drejer det sig derimod om året 1842 – som var det år, Constantius i overensstemmelse med den færdige bogs kronologiske struktur kom til Berlin – falder helligdagen allerede onsdag den 20. april. Bogen hævder altså, at Constantius ankom til Berlin på en ganske bestemt helligdag, som imidlertid ikke hører hjemme i maj måned det år. SKs enkle løsning på problemet med denne uoverensstemmelse er at slette »Berlin i Mai 1843«, og dermed kunne det være ude af verden. For forståelsen af, hvornår *G* er blevet til, er det vigtigt at fastholde uoverensstemmelsen: Den tyder nemlig igen på, at planerne for *G* har ændret sig undervejs.

Hvad vi ved, er, at SK bragte et arbejde med sig hjem fra Berlin, som han betragtede som afsluttet. Dette arbejde er nu identificeret som *G*. Kombinerer man denne viden med det forhold, at det overleverede ms. er skrevet på to forskellige papirtyper, og at dette skel falder sammen med overgangen fra skriftets første del, som ingen undertitel har, og anden del, som hedder »Gjentagelsen«, ledes man til den konklusion, at den version af *G*, som SK bragte med hjem fra Berlin, udelukkende var første del af det nuværende værk.

På den baggrund rejser der sig to spørgsmål, et mindre og et større: Hvornår er angivelsen »Berlin i Mai 1843« ikke længere mulig i forhold til det senere tilkomne? Og hvornår har ms. fundet sin endelige form?

Allerede på første side af *G* præsenteres Berlin-rejsen som middel til en undersøgelse af spørgsmålet om, hvorvidt gentagelsen er mulig:

Du kan jo reise til Berlin, der har Du engang før været, og nu overbevise Dig om en Gjentagelse er mulig og hvad den har at betyde (SKS 4, 9,7-9).

Der er ved fortællingens begyndelse intet til hinder for, at Constantius i skrivende stund er placeret i Berlin, hvorfra han beretter om sin mislykkede tur og mødet med det unge menneske. Problemet opstår først senere, da Constantius inkluderer hjemkomsten til København i sin fortælling. Hjemkomsten fra Berlin kan af gode grunde ikke indeholdes i en fortælling, som er skrevet af Constantius i Berlin. Værkets anden del – som altså først kom til senere – indeholder som nævnt dateringer, der nødvendiggør en sletning, men eftersom der i slutningen af første del fortælles om Constantius' hjemrejse til København, må hele denne tilbageskuende del være fortalt fra København. Constantius kan udelukkende overskue sin fortid, men SK kan fra Berlin overskue sin fortællers fremtid, hans desillusionerede hjemkomst. De fortidige begivenheder var tidligere lagt længere tilbage i fortiden: Der, hvor den trykte tekst har »Det er omtrent 1 Aar siden, at jeg ret for Alvor blev opmærksom paa et ungt Menneske« (SKS 4, 11,21), stod der i ms. 1.1, s. 5, først »omtrent et Aar«, dernæst »omtrent 5 Aar« og sluttelig »omtrent 1 Aar«.

Første del af *G* afrundes med den desillusionerede fortællers hyldest til posthornet. Historien om det mislykkede forsøg på at realisere gentagelsen ved en rejse til Berlin udgør en afsluttet fortælling. Denne første version anså SK for afsluttet og klar til trykkeriet umiddelbart før hjemkomsten fra Berlin. Fortællingen udbygges imidlertid, og en revision af den første, ældre del er forudsætningen for, at anden del kan komme i stand. En første forudsætning er, at det unge menneske er i live, hvad han ikke var, da SK vendte hjem fra Berlin med sin fortælling. Genoplivningen kan aflæses i ms. 1.1, hvor parenteser i den følgende erklæring må udgå efter beslutningen om at skrive hans historie:

Han betroede mig med en elskværdig Aabenhjertighed, (som jeg ikke misbruger, da han er død) at Grunden til hans Besøg hos mig var, at han behøvede en Fortrolig (ms. 1.1, s. 7; jf. SKS 4, 12,35f.).

Genoplivningen må gennemføres konsekvent i første del. Da det unge menneske ikke magter at gennemføre det bedrag, som Constantius har tilrettelagt for at bringe ham anstændigere ud af et håbløst kærlighedsforhold, hedder det som forklaring, at han ikke havde »havt Kraft til at gennemføre Planen« (SKS 4, 22,1). I ms. 1.1, s. 21, har der først stået: »han skjød sig«, men det ændres i marginen til det senere slettede »han var forsvunden«. Tilsvarende ændres »Erindringen om hans Død« i marginen til »Erindringen om hans Forsvinden« (ms. 1.1, s. 23; SKS 4, 23,8). Også det sted, hvor Constantius tager afsked med det unge menneske og sammenligner ham med den elsker i folkevisen, som fik gentagelsen, må revideres (SKS 4, 48,9). I ms. 1.1, s. 65, stod der om folkevisens unge elsker først: »Han vilde jo Gjentagelsen, derfor fik han den, det fik min unge Ven ikke at vide«. Når han ikke fik det at vide, er det fordi, han på dette tidspunkt var død.

Arbejdet med revisionen af første del og konciperingen af anden må logisk set have fundet sted i perioden juni til september 1843, efter hjemkomsten til København og før indleveringen af ms. til sætteren. Den italienske Kierkegaard-oversætter Dario Borso har forsøgt at præcisere tidspunktet og fremhævet udgivelsen af Schack Staffeldts *Samlede Digte* som »a decisive piece of evidence«. I journalen JJ afskrev SK nemlig følgende vers:

NB.:

»Men hvad er Navnkundigheds smigrende Røst

Mod et Elskovssuk fra en Jomfrues Bryst«.

Schack Staffeldt.

De to vers indgår i Schack Staffeldts romance »Elskovsbaalet«, som blev aktualiseret gennem F.L. Liebenbergs udgave af de samlede digte.* Den kraftige fremhævelse af de to vers med et NB kan man udlægge som afskriverens ønske om at bruge dem. I *G* finder de anvendelse i det unge menneskes første brev til Constantius (SKS 4, 64,10-11). Af *Pap.* fremgår det, at Schack Staffeldts digte er annonceret som udkommet i *Berlingske Tidende*, 15. juni 1843.* Det forekommer da rimeligt med Dario Borso at regne med, at journaloptegnelsen først kan være kommet til efter denne dato. Dermed skulle der foreligge et håndfast argument for, at anden del af *G*, hvori citatet indgår, først kan være blevet til efter denne dato og altså under ingen omstændigheder kan være skrevet i flugt med førstedelen.

Argumentet holder, men det må præciseres: Digtene er nok annonceret i *Berlingske Tidende* 15. juni, men allerede 15. april kan J.L. Heiberg skrive artiklen »Lyrisk Poesie« i *Intelligensblade*, med udgangspunkt i en anmeldelse af værket.* *Samlede Digte* var altså tilgængelig allerede 15. april 1843, før SKs rejse til Berlin. Da SK siden Heibergs anmeldelse af *Enten – Eller* fulgte Heibergs virksomhed med vagtsom interesse, kan han meget vel have indkøbt samlingen før rejsen til Berlin, men da citatet først afskrives i journalen JJ efter en optegnelse (*Pap.* IV A 107) dateret 17. maj, hvor SK stadig var i Berlin, må det være sket efter hjemkomsten 30. maj 1843. *G* er altså blevet til i adskilte faser.

Spørgsmålet er nu, om selve ms. kan bidrage til belysning af, hvornår anden del blev udarbejdet. Store dele er skrevet fortløbende og uden omfattende indgreb (SKS 4, 50-82); afslutningen derimod – dvs. det afsnit, der går forud for brevet til læseren – bærer præg af gennemgribende omorganisering (SKS 4, 83-89): Efter det næstsidsste af det unge menneskes breve (dateret 17. feb.) følger Constantius' skeptiske refleksioner over sin unge vens sværmeriske vej ud af kærlighedshistorien. I dette afsnit er ms. nærmest et kaos af forskelligartede intentioner. Tilføjelser og sletninger blander sig med hinanden, og forud for de mange ændringer har SK ved fraklipning skilt sig af med en tekst på fem blade. Hvad der er tilbage, må betragtes som en renskrift, der er blevet degraderet til kladde. At disse omfattende indgreb skyldes, at nye planer er kommet på tværs af gamle, er klart nok. Hvad de gamle planer kunne have gået ud på, er i denne sammenhæng mindre væsentligt.* Derimod lader det sig ikke gøre at gætte på årsagerne til disse indgreb uden at inddrage bogens biografiske forudsætninger.

Den biografiske Kierkegaard-forskning har forklaret omstruktureringen af skriftet med henvisning til, at SK efter sin hjemkomst har fået kendskab til, at hans fhv. forlovede, Regine Olsen, havde forlovet sig med Johan Frederik (Fritz) Schlegel i juli måned. Emanuel Hirsch har her formuleret sig mest kategorisk: »das ganze letzte Stück der 'Wiederholung' setzt Kenntnis der neuen Verlobung Regines voraus«.*

Af de bortklippede fem blade lader en enkelt ms.-side sig læse i kraft af de tilbageværende rester i sammenhæftningens inderste rand; den må regnes for stort set identisk med trykkets form. Et enkelt blad er ubeskrevet. Tilbage bliver syv gådefulde sider. Det eneste, man kan vide om dem, er, at de har indeholdt Constantius' kommentar til det unge menneskes forventninger, som han højstemt har fremsat i brevet af 17. feb.: »Jeg venter paa et Tordenveir – og paa Gjntagelsen« (SKS 4, 81,9).

Hvad der derimod endnu kan konstateres i det kraftigt reviderede ms., er en række sletninger og tilføjelser i det først skrevne, som peger i retning af en lidenskabelig og undertiden grovkornet irettesættelse af en kvindefigur, der i biografisk perspektiv kun kan udlægges som Regine Olsen. Hensyn og god tone har dog udvirket, at de groveste misogyne betragtninger er blevet strøget. Det begynder i den blidere ende: En bedragerisk piges ord må ifølge Constantius i ms. 1.2, s. 125, regnes for »Vind ...«; det ændres til »Overdrivelse, et lille lyrisk Impromptu, et følsomt Divertissement« (SKS 4, 85,9). Om de midler, der skal tages i brug for at forlade en pige, hedder det i den endelige version: »Man maa lade en Pige skrige, saa har hun bagefter Intet at skrige for, men glemmer hurtigen« (SKS 4, 83,26). I første omgang mente Constantius, at man måtte lade hende »skrige sig lænds, hidse hende til at skrige, desto hurtigere glemmer hun«. Dermed lettes hendes overgang til en ny elsker, den første og den bedste – men de følgende linier er i ms. slettet med blæksløjfer:

Har man gjort det, da har man blot at passe paa at smedde, medens Jernet er varmt. Der er intet Øieblik, hvor en Pige er mere tilbøielig til at gribe en ny Elskov, end naar hun slipper en, der vilde koste hende Livet. Da passer man at stikke hende en Mand i Armen, hun tager ham, om det saa var en Mand, man havde kjøbt i Issenboden.*

Ifølge Constantius, der her parodierer det unge menneskes høje tanker, vil en sådan pige ligesom flertallet af sit grusomme køn vælge »i Bund og Grund at ødelægge et Menneske, og da er hun høimodig nok til at trøste ham med sit Favnetag og en Børneflok.«* Slettes må også denne karakteristik, som indgår efter den trykte bogs betragtning om, at hun »havde taget Gud til Forlover, kaldt Alt frem hvad der er helligt, lagt Beslag paa ethvert dyrebart Minde, der kunde boe i hans Sjæl« (SKS 4, 84,33). Constantius er tilsyneladende så personligt anfægtet af den unge piges sidste træk, at han foreslår, at en »saadan Pige burde for unge Menneskers Skyld, ikke blot være kjendelig paa en sort Tand, nei hun burde være grøn i hele Ansigtet. Dog det er nok for meget forlangt. Saa blev der mange grønne Piger.«* Også denne bredside, som faldt i forlængelse af tanken om, at en sådan pige bliver »betydningsfuldere end Eens Salighed« (SKS 4, 85,3), måtte udgå efter nærmere overvejelse sammen med andre lignende.

Brevene fra det unge menneske udgør i forening med Constantius' kommentarer hovedindholdet af anden del af G. Bearbejdningen omfatter i særdeleshed Constantius' kommentar til brevet af 17. feb. Det er i forhold til den spændte forventning, som dér kommer til udtryk, at meddelelsen om Regine Olsens forlovelse må regnes for den begivenhed, der udløser en revision af afslutningen, dvs. fortællerens kommentar til det unge menneskes forventning. Hvor meget den oprindelige afslutning har omfattet, lader sig ikke sige med sikkerhed. Det lader sig heller ikke fastslå, om skriftet var tænkt afsluttet med den kommentar af Constantius, som nu er forsvundet ved fraklipning. Hvad man har at holde sig til, er, at af de ti fraklippede sider var de otte beskrevet. Den nye afslutning – dvs. frem til brevet til læseren – rummer ti beskrevne sider, som omfatter Constantius' kommentar og endnu et brev fra det unge menneske dateret 31. maj, hvori han fortæller Constantius om sin reaktion på meddelelsen om, at hun er blevet gift. Det lader sig altså fastslå, at mere er kommet til, efter at den første afslutning er blevet forkastet.

Det, som er føjet til Constantius' ændrede kommentar, er sandsynligvis brevet af 31. maj. Om det allerede var udarbejdet i det, som blev klippet væk, kan ikke vides med sikkerhed, men placeringen i ms. tyder på, at det sidste brev er skrevet i direkte forlængelse af kommentaren. I den sammenhæftning, der omfatter siderne 123-130, slutter den reviderede kommentar på arkets versoside (ms. 1.2, s. 126), og brevet

af 31. maj begynder på rectosiden (ms. 1.2, s. 127). Da sammenhæftningen er intakt, og ingen løse sider er skubbet ind imellem, kan brevet ikke tilhøre den oprindelige afslutning, men må være del af den nye.

På den baggrund lader følgende sig fastslå: Første del af *G* er blevet til mellem 11. og 25. maj 1843 i Berlin. I den version, SK bragte med tilbage fra Berlin, har det unge menneske begået selvmord, og Constantius er blevet frataget sin forestilling om, at en gentagelse lader sig gennemføre i den virkelige verden. SK kan have besluttet sig for at genoplive det unge menneske og lade hans breve disponere skriftets anden del allerede i juni måned, umiddelbart efter hjemkomsten. Hvis alle stadier af tilblivelsen er indeholdt i det foreliggende ms., må man regne med, at de fraklippede blade har indeholdt en afslutning – eller så meget af en afslutning, som på det tidspunkt var på plads. Genoplivningen af det unge menneske behøver ikke at afvente, at SKs tidligere forlovede forlover sig igen. Men de grove udfald mod kvindekønnet, som dominerer Constantius' afslutningsord – og som senere modificeres i trykket – kan næppe forklares uden at inddrage SKs reaktion på Regine Olsens genforlovelse. Afsnittet har med Kierkegaard-udgiveren P.A. Heibergs ord »Karakter af Dagbog«.*

Endnu et vigtigt element skal belyses: Constantius' afsluttende brev til læseren, »Velbyrdige Hr. N.N. denne Bogs virkelige Læser« (SKS 4, 89). Den rummer en angivelse, anbragt i begyndelsen, som udgiverne af *Pap.* i en tidstavle under »Juli« knytter sammen med SKs reaktion på genforlovelsen: »Datering over Manuskriftet til Brevet til Læseren i Slutningen af »Gjentagelsen« (...) Sandsynligvis har S. K. ved denne Tid faaet Kundskab om Regine Olsens Forlovelse med Fritz Schlegel«.*

I ms. 1.2, s. 131, indledes brevet med angivelsen »Kjøbenhavn i Juli 1843«. Tidspunktet ændres i trykket til »August« (SKS 4, 91). Igen må man være varsom med at tolke de dateringer, der indgår i fiktionen, som klare udsagn om biografiske hændelser. Der er dog intet til hinder for, at brevet til læseren kan være skrevet i juli. Under alle omstændigheder er det skrevet efter, at SK reviderede Constantius' kommentar til det unge menneskes næstsidsste brev (af 17. feb.) og lod det ledsage af endnu et brev, dateret 31. maj. I brevet til læseren omtales nemlig hans »dithyrambiske Glæde i det sidste Brev« (SKS 4, 94,23), med andre ord det brev, hvori han får at vide, at hun er gift, taber avisen og udlægger begivenheden som en rigtig gentagelse.

Foruden den paginering, som holder de forskellige dele sammen som trykms., er brevet til læseren forsynet med en selvstændig paginering med romertal I-IX. Desuden er s. 131/I forsynet med en vejledning til sætteren: »dette følger efter p. 130«, dvs. som et selvstændigt afsnit i forlængelse af det unge menneskes sidste brev. Håndskriften i dette afsnit bidrager til karakteristikken af en tekst, der har fundet sin form efter den affektfyldte gennemskrivning af slutningen: Skriften er gennemgående rolig og afbalanceret, næsten sirlig.*

Man har som nævnt fra biografisk hold forsøgt at indskrive tilblivelsen af *G* i SKs livshistorie og betragtet skriftet som en indirekte henvendelse til den kvinde, som han brød forlovelsen med.* Dermed risikerer man at fremhæve privatpersonen på bekostning af forfatteren. Denne opfattelse er der nu grundlag for at modificere. Spørgsmålet er, om det ikke er forfatteren, snarere end den af fortiden knugede privatperson, der i brevet til Emil Boesen den 15. maj skriver:

Nu er jeg igjen flot. Jeg har i en vis Forstand allerede opnaaet, hvad jeg kunde ønske, hvad jeg ikke vidste om jeg behøvede 1 Time, 1 Minut, ell. ½ Aar til – en Idee – et Vink – *sat sapienti*, nu klattrer jeg.*

Som et supplement til den snævert biografiske udlægning kunne man hævde, at SK som forfatter tog til Berlin for at finde ny inspiration, »en Idee«. Det fandt han, ikke gentagelsens lyn, men en fortsættelse af forfatterskabet.

Berlin udgør som sådan tilblivelsens første fase. SK vender tilbage til København med et skrift, som omfatter blot 78 trykte sider. Udvidelsen af dette lille skrift finder sandsynligvis sted i juni måned. Det er tilblivelsens anden fase. Afslutningen af anden del genskriveres under indtryk af Regine Olsens forlovelse, men dermed er hendes indflydelse reduceret til at omfatte afslutningen. Denne tredje fase omfatter tillige brevet til læseren: Hvis man kan opfatte den tilknyttede angivelse »Juli« som en afspejling af SKs nedskrivning, må tredje fase være afsluttet i juli og hele *G* være blevet til over tre måneder, i maj til juli 1843.

Efter færdiggørelsen betragtede SK *G* som en helhed. På et omslag kaldet »Polemica m: H: t: Heibergs 'Gjentagelse' i Nytaarsgaven«, som rummer intet mindre end 33 tætskrevne blade i anledning af J.L. Heibergs kritik af *G*, * noterer han følgende memento:

Da jeg har skrevet hiin lille Bog, »for at Kjætteerne ikke skulde kunne forstaae den« saa vilde det være at falde ud af Charakteren at oplyse om noget somhelst nærmere. Heibergs hele Passiar er desuden en reen Trivialitet. Jeg bør ikke spilde min Tid, og lade mig neddrage i de ephemære Sphærer.*

Den aldrig offentliggjorte polemik drejer sig først og fremmest om forståelsen af begrebet gentagelse, og hvilke midler en forfatter må tage i brug for at blive forstået af dem, han gerne vil forstås af. Også denne del af diskussionen, som SK fortsatte med sig selv ind i året 1844 og genoptog i *Begrebet Angest*, * må man tage højde for, hvis man vil prøve at forstå, hvem kætterne er, og dermed svare på spørgsmålet om, hvem

der kunne være »denne Bogs virkelige Læser« (SKS 4, 89).